

VOCABULARI DE LA LLATA A CAPDEPERA

PROCÉS DE RECOL·LECCIÓ I PREPARACIÓ DE LA PALMA PER SER OBRADA:

1. **Garballó:** planta palmàcia, *Chamaerops humilis* L., de la qual, entre d'altres, se n'han aprofitat les fulles (palmes) per a ús domèstic de cistelleria. A les Illes Balears es localitza a tres àrees separades: als extrems de la Serra de Tramuntana (especialment als municipis d'Andratx, Pollença i Alcúdia) i a la península de Llevant (Artà i Capdepera).

2. **Barquera:** extensió de muntanya on creixen les palmeres de garballó. A Capdepera un temps la gent solia anar a arrabassar palmes a Son Jaumell, a sa Costa, a Sos Sastres i a la zona d'Albarca-es Verger.

3. **Arrabassar palmes:** procés de recollir les palmes que es fa dins els mesos de juny i juliol, moment en què la fulla és tendra. Aquesta activitat dura més o menys una setmana i els arrabassadors romanen a les barqueries durant tot aquest temps de recol·lecció. Antigament les palmes s'arrabassaven estirant-les amb les mans i, posteriorment, varen passar a arrabassar-les amb unes tenalles a posta.

4. **Fer feixos:** fermar un grapat de palmes amb una corda per fer-les més manejadisses. Aquesta operació es fa en diversos moments del procés de recol·lecció de palmes: quan s'han acabat d'arrabassar i encara són verdes; i l'altre, quan s'han assolellat i s'han de posar dins l'ensofrador.

5. **Estendre-assecar:** exposar les palmes al sol a fi que s'assequin i s'emblanqueixin. Es mantenen esteses de 15 a 20 dies i cada 6 o 7 dies es giren amb un falç. Amb aquest procés les palmes minven entorn d'un 55%.

6. **Estenedor:** lloc on es col·loquen les palmes perquè s'assequin i emblanqueixin. Ha de ser un lloc ben assolellat i orejat, preferiblement damunt pedra o rostoll; un lloc on les palmes no s'embrutin de terra.

7. **Ensofrar:** amarrar superficialment les palmes amb aigua i, llavors, col·locar-les dins un ensofrador en sentit transversal a uns travessers de canya que hi ha a posta, a fi que els brins –per l'efecte de sofre fumut– es blanqueixin i adquireixin una textura més suau i flexible. La palma, per estar estovada, hi ha d'estar entre 4 i 5 dies.

8. **Ensofrador:** espai quadrat per ensofrar situat generalment dins un espai protegit –daval cobro o dins unes voltes– d'un metre cúbic i amb dos forats, l'un a la coberta i l'altre en terra. A un pam del sòl s'hi instal·la un graellat de canyes sobre el qual es disposa el feix de palmes desfet, que s'introdueix pel forat de la coberta. Per l'altre forat, el d'en terra, s'hi fica un recipient de test o de metall que conté sofre encès. El vapor d'aquest sofre cremant és el que blanqueja les palmes.

9. **Triar (o embrinar palmes)-espumar (var. d'esporgimar):** són dos processos que es realitzen junts. Primer un embrina, és a dir, separa les diferents fulles del garballó –els brins– del nirvi i en lleva les fulles dels extrems –els espusims (var. d'esporgims)–. Llavors separa els brins restants en diferents caramulls segons la qualitat i mida dels brins i segons la finalitat a la qual es destinaran.

10. **Espusims (var. d'esporgims):** tenim espusims de dos tipus:

- **Espusims comuns:** que són els brins dels dos extrems de la palma, que per les seves reduïdes dimensions no serveixen per fer llata.
- **Espusims fins:** deixalles llargues i primes com un cabell que es produeixen quan es retallen els costats dels brins per igualar-los. Majoritàriament, són utilitzats per fabricar graneretes d'emblanquinar, graneres i estorins.

11. **Fer brins:** amb un ganivet, igualar l'amplària de cada una de les palmes embrinades, tot separant el nirvi dels plec.

12. **Tenyr palmes:** operació de donar colors diversos a les palmes a fi que quan aquests es trenin amb brins blancs o d'altres colors es crein dibuixos i sanefes de color. Inicialment els colors que s'empraven eren vermell, verd i blau.

PROCÉS D'OBRA LA PALMA:

13. **Brins:** són les fulles blanques, primes i llargues de la palma que se separen de la resta en el procés de l'embrinada. Quan s'embrina palma se'n separen els brins segons la textura, el color, la llargada, l'amplada, etc., característiques totes elles que fan que uns brins siguin més bons per obrar unes peces que d'altres. Una vegada igualats, llavors ja es trenen entre si per obtenir-ne llata.

14. **Llatador/a:** persona que s'encarrega de trenar la llata i de convertir-la en peça obrada.

15. **Trenar (sin. fer llata, llatar):** una de les possibles maneres d'obrar palma consistent a entrecreuar amb les dues mans els brins els uns amb els altres passant-los alternativament per sobre i per sota per tal de fer la llata. Es fa amb les dues mans i d'asseguts. Els brins queden estrets entre el dit gros, l'anul·lar el mig i l'index de cada mà. Primerament, s'agafen els brins i es dobleguen per la meitat (s'utilitzen tants de brins com caps es vol que tenguin la llata) i llavors se n'hi afegeix un altre.

16. **Llata (sin. trenar):** resultat de trenar entre si els brins per formar una tira llarga que, llavors, s'esporga i, en tenir una certa llargada, s'enrodilla formant una rotllana. La llata és mesura en bracs i quan s'enrodilla la rotllana es fa de més o menys bracs en funció de les dimensions de la peça que s'hagi d'obrar. També, en aquest cas, segons la peça de què es tracti es farà servir llata més gruixuda o més prima, més blanca o més obscura, més comuna o més fina (és a dir, trenada més estreta), etc., i també diferent nombre de brins –quasi sempre en quantitats senars–.

17. FORMES DE LLATA

18. **Llata de capell**

19. **Llata teixida (de 7 i de 9 cames)**

20. **Llata de senalleta**

21. **Llata de 13 cames**

22. **Llata de forat**

23. **Llata de puntes o llata de corona de rei**

24. **Llata de colors (de sanefes)**

25. **Esporgar:** col·loquialment també es coneix per **llevar caps** o **llevar els polls**. Procés de llevar amb un ganivet les puntes de brins que sobresurten a la llata ja trenada o cosida perquè aquells quedí illa.

26. **Rotllana:** és un rotlle de llata plegat sobre si mateix ja a punt de cosir.

27. **Obra de palma:** una vegada trenada, retallada i feta rotllana, la llata està a punt per ser convertida en obra de palma, és a dir, de ser obrada per convertir-la en una o altra peça domèstica. En funció d'això tindrà unes o altres mides, formes, voretes o anses, etc.

28. **Cosir:** procés d'unir la llata amb la finalitat de convertir-la en una peça obrada i amb un ús concret. La llata es cus amb una agulla grossa o petita segons les dimensions de la peça que s'hagi de cosir.

29. **Corda de palma:** tipus de corda que s'utilitza per cordar graneretes i per fer anses de senalleta i de bres.

30. **Passar anses:** en algunes peces d'obra de palma, afegir-los una extensió de corda trenada a banda i banda per poder-les dur penjant de l'espallta, del braç o de la mà, fet pel qual n'hi ha de diverses formes i llargada. Hi ha anses de diverses classes: ansa de sotet, ansa de corda, ansa llenturada, ansa rodona de corda, ansa tubular.

31. **Brodar:** afegir ornaments o detalls embellidors de ràfia o de brins a la palma obrada. Les brodadures són embelliments actuals i molts d'ells es fan amb agulla.

32. **Fer sanefes:** formar motius decoratius amb brins de color a les peces obrades. Hi ha uns quants tipus de sanefa en funció de la forma: cordó amb flor, cordó, espina de peix, mosques.

33. **Voreta:** espècie de doblec que constitueix l'acabat d'una peça obrada (p. ex.: senalleta). Es pot distingir entre **voreta de repeu** (acabat dels baixos d'una peça amb base) i **voreta d'acabada** (acabat del contorn d'obertura d'una peça).

34. **Vetleria:** lloc –generalment una casa particular gran– on antany es reunia la gent al vespre per fer llata. L'agrupament per fer llata era una manera d'estalviar llum particular i també de fer que fos una tasca més divertida; així, servia una mica d'esbarjo de la resta de tasques diürnes. A les vetleries es feia obra comuna o en sèrie, però llavors cadascú a casa seva es dedicava a fer uns tasques específics del procés de l'obra de palma: uns cosien, d'altres passaven anses, etc. Les vetleries s'establien per barrades i n'hi havia unes que reunien més gent que d'altres.

35. **Traginer:** persona que comercialitza amb l'obra de palma i en fixa el preu segons la feina que fa el llatador.

MOSTRES DE PALMA OBRADA: les peces s'amiden pel número de voltes amb què estan elaborades.

36. **Barxa:** senalleta de gran cabuda i allargada destinada a transportar càrregues voluminoses i feixugues.

37. **Beaces:** es fan servir per traginar llenya, aigua, palmes acabades d'arrabassar, etc. damunt un ase.

38. **Bolsa:** bossa de mà de dona per dur els elements personals bàsics. N'hi ha de molts de tipus i formes.

39. **Bombonera:** recipient de base rodona i un poc alt per posar-hi bombons.

40. **Borde:** senalleta –que es feia més a Artà que a Capdepera– amb la darrera voreta de color vermell o verd i feta de llata no gaire bona (per aquest motiu tenia un ús més comú).

41. **Bres:** cuna. N'hi pot haver de dues classes: de dimensions grans, per a nadons; i de més petits, per a pepes.

42. **Capell:** peça per protegir-se del sol.

43. **Carretera:** senalleta amb tapadora acabada en punta que es penja a l'agulleta del carro. N'hi ha que tenen com un cornal per subjectar la botelleta de l'oli.

44. **Cofa:** canastra rodona de llata de dimensions grosses molt útil per anar a collir ametles, traginar tota classe de gènere, etc. És d'entre 2 i 8 voltes i sol tenir 2 voretes. Té diverses variants amb altres noms segons les característiques i l'ús, com ara la cofa de quarta, que sempre du 4 anses, que han d'anar cordades a banda i banda, una corda més amunt i l'altra més avall.

45. **Cofeta:** és una variant de la cofa, però només d'entre 2 i 4 voltes. És més petita i de llata més comuna.

46. **Cofinet:** variant de la cofa fet de llata fina i reservat als articles més fins.

47. **Cove (var. covo):** també anomenada cofa valenciana perquè es va dissenyar per recollir taronges, a petició d'una comanda valenciana.

48. **Cuales:** peça amb la qual tapaven els ulls de les bèsties per batre o voltar la sinia perquè no es marejassin.

49. **Cuiner:** senalleta grossa de 8 a 12 voltes amb ansa de corda, d'esporgim o de bri.

50. **Estamera:** senalleta de forma allargada per ficar les agulles de fer jersei. Rep aquest nom per les agulles d'estam.

51. **Esteranyador:** granera llargada per llevar les teranyines als cel rasos de les cases antigues –que generalment eren altes– sense necessitat d'haver-se d'enfil·lar.

52. **Estora:** peça per protegir-se dels peus del fred a l'hivern.

53. **Estori:** estora de dimensions més petites o d'ús individual. Se'n fan d'espugims (def. esporguims), de llata, etc. Els seus usos eren diversos: des de posar-hi els peus a damunt a l'hivern per tenir-los calents o per posar devora la porta i poder-se eixugar els peus quan plou.

54. **Estormia:** espècie de puf o tamboret per seure baix i sense respallter, de forma cilíndrica i farcit de palla o esporgims perquè sigui esponjos. La part externa va forrada de llata i un temps era molt pràctica per seure devora el foc. Avui, més aviat, serveix de decoració.

55. **Gabellí:** nom que reben els bolsos-senalleta que es duen amb la mà, de forma acampanada i una mica alt (més estret a la base i més ampli a la part de dalt).

56. **Granera:** peça que serveix per agranar feta amb ventalls de palma. La base és feta de canya.

57. **Graneretes:** serveixen per emblanquinar i també per fer netes les xemeneies (fogonerres).

58. **Llenyer:** tipus de cofa per dipositar la llenya que s'ha d'anar afegint a la xemeneia. Té uns 35/40 centímetres de diàmetre.

59. **Maleta:** és una variant de la senalleta, però ja un poc més moderna. Va cordada amb dos botons.

60. **Maletí:** és una variant de la maleta, però més estreta i de llata més fina.

61. **Moroto:** senalleta grossa de 8-12 voltes però amb els brins negrosos.

62. **Morrió:** espècie de senalla que es penja als morros de les bèsties perquè aquestes hi puguin menjar.

63. **Paner:** peça de llata amb una ansa gruixuda, semblant a un gabellí, però rodó. Era una peça de poca utilitat.

64. **Puatera:** senalleta per traginar el puu a l'hora d'anar a pescar. Té més ampla la base que la boca, que es va estrenyent. Té aquesta forma per evitar que el puu surti de dins la senalleta fent que rodoli cap a la base.

65. **Sàrria:** senalla que antigament es feia servir per traginar palmes, llenya i carbó, segons la necessitat. Generalment es feia amb llata de 13 cames perquè, donades les seves dimensions, així era més fàcil de cosir.

66. **Sarrió:** antigament quan molts de cars anaven pel poble es feia servir com a recollidor dels fems que les bèsties deixaven. També s'utilitzava dins la casa com a substitut de la pala, quan no hi havia res pus per recollir la brutor.

67. **Senalla:** cistell de llata de dimensions mitjanes (4'5-5 voltes) que s'utilitza sobretot per anar a collir ametles, traginar tota classe de gènere, etc. Sol tenir 1 voreta.

68. **Senalleta:** peça que s'utilitza sobretot per anar a comprar. Les seves dimensions són de 8-14 voltes i la seva base varia segons l'alçada de la peça.

69. **Senetxo (dim. de senalletxo):** és més ordinari i a damunt té una voreta negra o vermella. Es convertia en borde quan era de 6, 7 o 8 voltes i tenia una sola voreta

70. **Ventador:** instrument per ventar el foc i avivar-lo.

Bibliografia:

ALCOVER, A.; MOLL, F. de Borja. *Diccionari català-valencià-balear* (versió en línia): <http://dcbv.iecat.net>.
AUTORS DIVERSOS. *El Llevant: la nostra comarca*. Lectura comprensiva II. Quadern per a l'alumnat. Editat per Escola de Formació i Mitjans Didàctics. 1997.
FERRER PASQUAL, "Maletier", S. "Taller d'obra de palma. Festes de Sant Roc i Sant Bartomeu 1994".
GELABERT, M. i altres. *L'obra de palma. Cistelles, graneres i cordats*. "Sa Nostra" Caixa de Balears. Conselleria de Comerç i Indústria del Govern Balear. Palma, 1990.
PLANELL MUNTANER, C. (sense editar). *Vocabulari d'alguns termes de la llata*. Dins els actes organitzats amb motiu del 700è aniversari de Capdepera. RAMON GARCÍAS, N. "Fer llata a Capdepera. Del treball domèstic a l'exhibició turística. Aspectes antropològics", pàg. 59-64. Dins *L'obra de palma de Capdepera*. Ajuntament de Capdepera, 2001.
SUREDA NEGRE, J.; MOREY SUREDA, J. "S'obra de palma" dins *Lluc* núm. pàg. 103-108.
Referències orals de: Miquel Garau "Bessó", Margalida Flaquer Mestre "Vella", Maria Terrasa "Mossona", Margalida Tous "de d'Estany", Bàrbara Gayà "de Son Favar", Margarita Flaquer Siquier "Pruna", Catalina Flaquer "Barona", Antonia Moyà "Vadora", Joana Flaquer "Vadora", Bàrbara Flaquer "Rigus", Teresa Vives "des garrover de sa Novia", Margarita Vives "de s'Heretat", Catalina Vives "Llissa", Maria Terrasa "Xica", Margarita Blanes "Pintora", Anita Torres, Esperança Massaner "Galiona", Francisca Sureda "Ravella", Antonia Cursach "Fumet", Antonia M. Garau "Galleta", Joana Colom, Jaume Garau "Papallo" i Tino Andover.

Coordinació: Mateu Melis, regidor de cultura; M. Àngela Melis, assessorament lingüístic; Pere Cortada, tècnic de cultura.